

Balogh András

Bibliopláza – a XXI. század könyvtára?*

A (poszt)modernitás konstrukciói
egy nagyvárosi könyvtármodell gyakorlatában

Bevezetés

A bibliopláza értelmezésében egy olyan lehetséges könyvtári modell és gyakorlat, amely bizonyos értelemben a XXI. századi könyvtártörténet fontos fejlődési foka lehet; ezzel egyben a (poszt)modern könyvtári diskurzus folytatója, dialektikus „összegzője”, amennyiben a könyvtár történeti fejlődésének narratívái egyáltalán egységbe hozhatók azokkal a véleményekkel és gyakorlattal, amelyek szerint a kultúra, a kultúraelsajátítás (könyvtári aktusai is) pusztán életforma-féleségnek tekinthetők¹. A könyvtár társadalomtörténeti jelenségvilágának fejlődési, történeti narratívái és életforma narratívái közötti „szakadék” jelenti az ütközőpontot a modern és posztmodern könyvtár filozófiai megalapozásánál, amelynek dialektikus áthidalásában a gyűjteményezés, a könyvtári épület, a tér kialakításának szintézisigényében feloldódva manifesztálódnak a modern és posztmodern könyvtár vívmányai, szolgáltatásai az olvasói térhasználat reprezentációiban. A modernitás és posztmodernitás könyvtári konstrukciói a modern könyvtári ontológia diskurzusától a posztmodern könyvtári fenomenológia diskurzusáig tartó axiomatikus trendekben vethetők össze. A modern könyvtár ontológiai megközelítése a fizikai dokumentum anyagi valóságán alapszik, míg a posztmodern könyvtári paradigma fenomenológiai értelmezésért kiált, nem utolsósorban a virtuális megjelenésének okán is. Már a filozófiai megközelítés diszkrepanciáinál is érezhetjük, hogy a modern és posztmodern könyvtár lételméletileg is „szemben áll” egymással.

A szó tágabb értelmében vett könyvtári modernség, amely tulajdonképpen már a könyvnyomtatás feltalálásával elkezdődött, de igazából az 1851-ben Angliában ratifikált **Public Library Act**-el „konkretizálódott”, ma számos kihívásnak néz elébe. A bibliopláza-modell konstruálásával arra is választ próbálok keresni, hogy véget ért-e a könyvtári értelemben artikulált modernség. Búcsúznunk kell-e a felvilágosodás hagyományaitól, avagy titkon remélhetjük, hogy vannak perspektívái a

* 2012. november 9-én, a XII. Győri Könyvszalon rendezvénysorozata keretében elhangzott előadás szerkesztett, bővített változata.

posztmodernitás értelmezési horizontján belül a modern, hagyományos könyvtár szakmai megközelítéseinek és az ehhez szükséges pénzügyi fenntarthatóságnak? A bibliopláza könyvtári modellje olyan konstrukciót kínál, amely alkalmas a hagyományos, személyes, individuális könyvtárlátogatásra és könyvtárhasználatra, mind a valóságos, mind a virtuális térben, de fizikai térszerkezete, illetve „dinamikus”, közösségi honlapja (web2) révén kielégíti a posztmodern könyvtárhasználat közösségi szempontjait az egyre fontosabbá és sokszor kizárólagossá váló webes jelenlét, illetve a valóságos jelenlét oldaláról is. A „bibliopláza-modell” tehát, mivel szintézisben gondolkodik, legalábbis nagyvárosi környezetben az általános érvényesség kritériumaival lép fel korunkban. „Kettős” olvasói és funkcionális identitásra és dialektikára épít: hagyományos (modern-individuális), illetve közösségi „posztmodern” használói szempontok involválására. A bibliopláza így a használó felől az egyén és az új típusú, részben virtuális közösség dialektikájával próbálkozik a kultúra- és információszolgáltatás folyamatában. Érdeemes azonban rögtön rámutatni, hogy a modernitás alapélménye, kultúra által megvalósítható célrendszer, az elidegenedés leküzdése vajon sikeres és elégséges projektum volt-e, elsősorban a könyvtárügy aspektusait, eszközeit, szolgáltatási spektrumát tekintve? Ezekre a kérdésekre is válaszolni kell, mert a bibliopláza logikai koherenciája nem térhet ki a modernitás alapértékei, alapeszményei, úgymondhatom, „utópiái” elől. A virtuális közösségek szintén egyfajta „utópikus” (közösségi) társadalmi perspektívák is, hiszen emberek profiljainak virtuális „halmaza” még nem egyenlő a valóságos közösségi emberi társadalommal, de mindenképpen nagy lehetőség a valóságos (könyvtári) közösség építésére, a könyvtár új útjainak és szerepeinek megtalálásában.

Mondanivalómat így három probléma köré csoportosítom: szeretném értékelni a modern és a posztmodern könyvtár aspektusait; a plázák és a biblioplázák hasonló és eltérő sajátosságait, valamint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár mint „ötletadó” bibliopláza tapasztalatait a mindennapok gyakorlatában.

Modernség és posztmodernitás dialektikája a könyvtárügyben

A modern és posztmodern könyvtár paradigmáinak összevetése izgalmas feladat, különösen a bibliopláza modelljének aspektusából, amely igényt tart a dialektikus szemléletre, vagyis arra, hogy egyfajta konfrontálódásra, elválasztásra, de egyben szintézisre törekvéssel a modern és posztmodern könyvtári gyakorlatot egyesítse. Nem szeretne lemondani a modernség, a modern könyvtárhasználat kritikai attitűdjéről, vagyis az értékekre való „nevelés” újabb útjainak kereséséről, átadásáról, valamint a könyvtárügy szociális aspektusáról sem, de dialektikája nem lehet parttalanul negatív, kizárólag tagadásra építő, abban az adorno-i² értelemben sem, hogy a szintézis lehetőségét, „lehetetlen” küldetését is felvállalja. A két fő oszlopa, mondhatni, *conditio sine qua non*-ja a modern (köz)könyvtárügynek, a hagyományos modern könyvtári narratívának: értéket megőrizni, átadni, közvetíteni, szolgáltatni, a lehető legszélesebb, ösztársadalmi szempontok szerint allokálva a kulturális javakat. A modern könyvtárügy tehát a „közjólét” filozófiájában teljességgel ki, abban az értelemben legalábbis, hogy a modern könyvtár ontológiai alapját képező nyomatott dokumentum már feltalálásával eo ipso a kulturális „köz-

jó”, az írott szellemi javak megosztásának szellemében jött létre. A nyomtatott könyv létezésénél és céljánál fogva közjóléti jószág, hiszen az írott kultúra, tudás tömeges megosztásának igénye végett jelent meg, olyan szellemi felépítményt (kultúra, tudomány, művészet) támogatva ezzel, amely a társadalmi alapra való visszahatásában állítja fejlődési pályára Európát, amellet természetesen, hogy a könyvnyomtatás üzleti vállalkozás is volt. Így, amikor modern (köz)könyvtárügyről beszélünk, és a modern könyvtárügy par excellence közkönyvtárügyet jelent elsősorban, akkor a modern könyvtárügy kapcsán „a priori” közjóléti kulturális közszolgáltatásokról kell beszélnünk, még akkor is, ha a „köz”, a közszolgáltatás fogalma jóval később, az európai fejlődés során nyerik el tézisszerű meghatározásaikat. Ez a tézis értéket, (értékátadást) és hozzáférhetőséget, nyilvánosságot, („közjóléti alapú könyvtárhasználatot”) feltételez. A könyv másrészt a modernitás szellemi dinamizmusát, dialektikáját is megtestesíti. Marshall McLuhan szerint „*Gutenberggel Európa belép a haladás technológiai fázisába, amikor maga a változás válik a társadalmi élet normájává, őstípusává.*”³

A modern könyvtárnak ez a közjóléti és értékorientációs feltételrendszere sosem teljesíthető be tökéletesen, mindig csak közelíteni, konvergálni lehet afelé, hogy ez minél teljesebben valósuljon meg. Jürgen Habermas, Hegelt idézve megjegyzi, hogy „*a modernitást, a múlttal – vagyis a premodernnel, a feudalizmussal (saját megj.) – való szakítást, mint folyamatos megújulást kell megvalósítani*”⁴, és ez igaz a könyvtárügyre is. Érték, kulturális választék, hozzáférhetőség, nyilvánosság a modern közkönyvtárügy olyan normái, amelyekhez csak közelíteni lehet, és törvényileg is kiemelni a jelentőségüket. **A könyvtári modernitást, definíciónk szerint, olyan dinamikus intézményrendszer jeleníti meg, amely a társadalom kulturális, tanulási és információs szükségleteit, a közjót szolgálva, intézményes, törvényi normatívákban szabályozott, közpénzügyileg támogatott kereteken belül elégti ki.** Ez a definíció feltételezi, hogy a modernitás eszmei és gyakorlati elvei manifesztálódnak a könyvtárügyben. Egyrészt a könyvtárügyet összekapcsolja a kulturális közjó fogalmával, amelyet törvényi és közösségi pénzügyi háttérrel támogat. Másrészt megjeleníti a modernitás könyvtári alapeszméit, úgymint kulturális esélyegyenlőség, kulturális nyilvánosság, kulturális szabadság, a kulturális szükségletek széles körű társadalmi kielégítése és nivellálása.

A modern könyvtárügy eszménye tehát „haladó” mind az értékpluralizmus, de csakis az értékek pluralizmusa (és nem szinkretizmusa, mely posztmodern jelenség) terén, valamint az össztársadalmi szempontok kielégítésének, a kulturális javaknak és szükségleteknek a nyilvános és nem-nyilvános, vagyis közösségi és magán társadalmi szférák felé történő allokációja, kielégítése terén. Nemcsak „szolgáltat”, de „kritikai” attitűddel és értékorientációval „közelít” is a kultúra, a kulturális értékek, javak és szükségletek elosztásának kérdéseire. Ez jelenti erősségét, egyben esendőségét, és a politikának való kiszolgáltatottságát is, hiszen az ideológia – mint szintén modern találmány – a modernitás belső fejlődésének eredményeként, a modernitás (könyvtári) ingájának kilengésekor⁵, nemegyszer átideologizált, etatista népszerűvé, a totális állam „szellemi bázisává” torzította a modern könyvtárügyet. Ezért is kell röviden beszélnem az európai **totalitarizmusok** (többek között a szocializmus) könyvtárügyéről is, hiszen a totális rendszerek éppúgy a modernitás részét képezték, mint a demokratikusak. Könyvtári szempontból a totalitarizmusok ellentmondásos képet festenek. Egyrészt a kultúra és tudás ideológiai – marxista, illetve

faji – alapú elmélyítésének, terjesztésének mentén kifejezetten támogatja a nyilvános könyvtárhasználatot, az olvasást. Az ideológiát megalapozó, támogató műveket felülreprezentálja, másrészt az ideológiát elutasító és megkérdőjelező tartalmakat eltávolítja a könyvtárból. A magánszféra, így az egyénileg is differenciált kulturális szükségletek könyvtári reprezentációját, a kulturális kínálat és szükségletek manipulációi, kontrollja által a totalitarizmusok könyvtárügye alárendelte az ideológia általános, kollektivista elvének. A totalitarizmusok könyvtárügyének könyvtár-filozófiai diskurzusba történő bevonásával szeretném érzékeltetni, hogy a könyvtári múlt újraértékelése fontos, de nem jelentheti például e korszak könyvtárügyének teljes megkérdőjelezését⁶, egyfajta negatív dialektikát, hiszen pl. a minél több könyvtárhasználóra, minél nagyobb nyilvánosságra, példányszámra való törekvés ma is a könyvtárügy jóléti aspektusainak legfőbb szempontja. Emellett számos könyvtári vívmány, úgymint a hálózati elven kiépülő nagyvárosi területi ellátás, független a „rendszeről”, hiszen a kommunizmus éppúgy alkalmazta, mint például a New York Public Library a maga 82 tagkönyvtárával. A kulturális szükségletek felkeltése ma is fontos, bár nem kizárólagos társadalmi feladata a könyvtárnak, kiegészítve más, piaci szabályozású kulturális, információs szükségletek felvállalásával is! Ahogy a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár fejlesztését bemutató prezentációban olvashattuk: „*A totális rendszer egyik jellemző vonása volt az a kitüntetett törekvés, ami a széles rétegek kulturális művelésére vonatkozott.*” Szakmai álláspontom szerint ma sem szabad erről lemondani, legfeljebb újabb módzatait kell megtalálni.

A demokratikus átmenet tükrében a népművelési ideológia közművelődéssé, majd szolgáltatássá „szelídült”, az olvasó meg használóvá „alakult”, ennek során az ideológiai alapú neveléstől a szolgáltatásig tartó „ingamozgással” leginkább a piac által felkeltett kulturális szükségletekből fakadó igények „puszta” kielégítőjévé vált a közkönyvtár, valamint, a globális pénzügyi válság tükrében, a finanszírozást elősegítő pénzügyi bevételek termelésének kényszerű felvállalója is. A konfrontáció könyvtár-filozófiailag abban áll az inga két – piaci és ideológiai – szélső értéke között, hogy a könyvtár csak javakat, szellemi szükségletkielégítőket oszson el, szolgáltatson, „megosszon”, avagy szükségleteket is generáljon, mondjuk, értékorientációval, állományalakítással, de véletlenül sem egyfajta etatista kultúrpolitikai szándékkal természetesen. Ez a modern és posztmodern könyvtárügy eszmei konfliktusának lényege. A gazdasági konfrontációs háttér pedig a jóléti társadalomtól (welfare state) a „munkaalapú”, vagyis workfare state-ig terjedő skálán modellezhető⁷. A posztmodern könyvtárügyből, éppúgy mint a posztmodernből magából – amelyet most egyfajta „antimodernista” (anti)tézisként, vagyis a modernnel szembenálló elvként tételezek – „hiányzik” a kritikai (realista) lényeglátás, amelynek elsődleges eszköze az állományalakítás és állományprezentálás. Részben piaci, de demográfiai, migrációs hatások által felerősítve is, a posztmodern könyvtárra a kulturális, sőt multikulturális javak pluralizmusa jellemző, de ez a pluralizmus nem jelent egyben értékelvűséget, mert a posztmodern könyvtárügy „egymás mellé” helyezi a legtávolabb eső esztétikai kategóriákat, az „érték-hierarchia”, de sokszor még a műfaji elkülönülések is megszűnnek. A modernitás korának művészi univerzuma⁸, amely „egyértelmű” „ideológiai”-esztétikai határokat is szabott a művészi területeknek, relativizálódik. Az ideológiai értékeléstől az inga súlypontja az „értelmezés hatalma” felé lendült. A posztmodern lemond az

értékeléssel felállítható esztétikai értékhierarchiáról, ehelyett az értelmezésre helyezi a hangsúlyt. Ez a kritikai megjegyzés természetesen nem csökkenti annak a folyamatnak a jelentőségét (legfeljebb esztétikailag, könyvtárügyileg árnyalja), amely a rendszerváltozás során a kulturális kínálat kiszélesedésének tekintetében végbement, hiszen a sok efemer jellegű irodalmi termék mellett nagyon sok, addig ideológiailag tiltott mű is kiadásra került. A bibliopláza modellje, amely a modern és posztmodern könyvtári ontológiai-fenomenológiai elveket is megjeleníti, éppen ezért úgy konstituálódik, hogy „többszintű” elrendezésben jeleníti meg a kulturális kínálatot, választékot, így egyfajta „minőségi” elvet is belevisz az állomány elhelyezésébe, a mennyiségi, piaci elv mellé. Ennek gyakorlati megvalósítási elve a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár esetében a családi könyvtár(modell)ből létrejött „kétfedeles könyvtár” gyakorlatának bibliopláza-modell számára történő értelmezése. A bibliopláza elméleti dichotómiája tehát a modern és posztmodern könyvtári ontológiát mint értékelvűséget és mint piacelvűséget, valamint egyéni és közösségi könyvtárhasználatot, illetve közjóléti, közművelődési, kontra munka- és tudásalapú társadalmi szempontok dialektikája szerint „állítja szembe”, és „békíti össze”. Értelmezésemben a posztmodern könyvtárügy a modernség lassú felbomlásával, vagyis a modernség jóléti gazdasági rendjének felbomlásával, eszmeileg az 1968-as diáklázadásokkal, gazdaságilag az 1971-es Bretton Woods-i pénzügyi rendszer felbomlásával, politikailag az 1989-ben kezdődő globalizációval bontakozik ki, és majd a 2008-as pénzügyi válság kezdete után csúcsosodik ki, „teljesedik be”. Ebből azt is láthatjuk, hogy a posztmodern könyvtár a globalizáció felerősödő és eszkalálódó tőkés orientációjának égisze alatt működik, vagyis költséghatékony („üzleti”) megoldásokra kényszerül a nemzetközi pénzügyi rendszer könyvtárfenntartókat is eladósító, ellehetetlenítő sajátosságai miatt. Mindez globálisan is kihívást jelent a „hagyományos”, modern, közjóléti könyvtári struktúrák és állományok fenntartásában, túlélésében. Ma olyan történelmi korszakot élünk, amelyben szükség van a (poszt)modernitás és a könyvtárügy kritikai önkorrakciójára, hiszen a globális pénzügyi válság újraértékelteti velünk a közjót, a kulturális közszolgáltatások rendszerét és filozófiáját, ezzel a problémával párhuzamosan újfajta szolgáltatáskultúra kialakítására, újfajta könyvtármodellekre van szükség, hiszen az újabb információs, kulturális szükségletek kielégítésére megjelentek a könyvtárhoz képest versenyelőnyben, innovációs előnyben lévő szolgáltatók, és nem mellékesen a kizárólagos elektronikus tartalmak, e-könyvek is. Fontos tehát, hogy a könyvtár hagyományos, modern szerepei mellé olyan posztmodern könyvtári paradigmát teremtsünk, amely ezekre az új szükségletekre fogékony. A bibliopláza modellje a 2014-ben induló könyvtári stratégiához is szolgálhat adalékkal. Külön öröm a szakma, és a győri könyvbarátok számára, hogy tervek készültek a Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár és Közösségi Tér felújítására, amely tág teret jelenthet egy bibliopláza-modell megvalósítása számára.

A modern és posztmodern könyvtárügy eredményeit, fejlődési, konfrontatív tendenciáit tehát olyan időszakban jellemezzük, amikor a globális pénzügyi válság alapvetően értékeli át (lehetőleg el) a könyvtár, a kulturális közjó filozófiáját, a kulturális közszolgáltatások fenntarthatóságát, a jóléti társadalom eszméjét. Ezzel párhuzamosan a technológia, a számítógépesítés, az internet rohamos fejlődésével jelentős szakmai nehézségek, kihívások, de egyben perspektívák, szükségletek is megjelennek a könyvtárügy, a használók és a könyvtárosok számára,

amelyek egyébként éppen igényelnék az anyagi innovációkat. Ma már nem elegendő pusztán a könyvtár hagyományos szolgáltatásainak hagyományos marketingkommunikációja. Ma már az is többlépcsős, komplex kommunikációs és kulturális menedzseri folyamat eredménye lehet, hogy a potenciális használók jelentős hányada egyáltalán bejöjjön a könyvtárba, vagyis halljon a könyvtárról mint nemcsak a szorosan vett olvasás, tanulás intézményéről. A könyvtári nyilvánosság szerkezetváltozásainak fontos eleme, hogy az új, virtuális és társadalmi térben megváltozott, mediatizálódott a posztmodern könyvtár jelenségvilága nyilvánvalóságának közbeszéde. A könyvtár immár a komplex hálózati-információs társadalom „áramlási terében” van jelen a könyvtárakról szóló társadalmi közbeszéd számára is. Horváth Sándor Domonkos a következőképpen fogalmaz ezzel kapcsolatban: „*A könyvtárosnak már nem az igények szerény kiszolgálójának kell lennie, nem is szent életű apostolának, aki vértanúként végzi, hanem a kultúra és az információtudomány felkészült, rugalmas szakemberének és kereskedőjének, aki már nem marketingtevékenységben gondolkodik, hanem gondolkodásának része a marketing-szemponrendszer, aki a minőségi szolgáltatást már nem a rá rótt szabályok összességéeként hajtja végre, hanem az természetes közege, aki minden lehetőséget felismer és megragad, és béketűrő megadás helyett folyamatos offenzívában képviseli a felhasználók érdekeit.*”⁹ Ugyanakkor a könyvtárba betérő használók, olvasók számára továbbra is fontos – és a könyvtárosok számára nem könnyű feladat – a szükségletek elmélyítése, a kulturális színvonal növelése, az olvasó megtartása, mint ahogy a modern könyvtár alapvetéseinél megállapítottam. Ez a könyvtár örökölt immanenciája, amely nem egyszerűen felvállalható, hanem szükségszerű is.

Ezekre a problémákra és kihívásokra újfajta szolgáltatáskultúra kialakítása, újfajta könyvtármodellek szükségesek, hiszen az újabb információs, kulturális szükségletek kielégítésére új technológiák jelentek meg (digitális tévénézés, digitális könyv, internet), és jelen vannak a könyvtárhoz képest versenyelőnyben, innovációs előnyben lévő piaci vagy nonprofit szolgáltatók, elsősorban a digitalizáció területén, a web felületén. Fontos tehát, hogy a könyvtár hagyományos, modern szerepei mellé olyan posztmodern könyvtári paradigmát teremtsünk, amely ezekre az új szükségletekre fogékony.

Ezek után ugorjunk a posztmodern korba, amelyet mi könyvtárosok szívesebben nevezünk információs kornak, bár a társadalomtudományok operálnak még a posztindusztriális társadalom, hálózati társadalom kifejezéssel, illetve a globalizáció megnevezéssel. A modern és a posztmodern filozófiai meghatározása, szétválasztása nem problémamentes, hiszen a történészek, történelemfilozófusok között sincs konszenzus abban, hogy a posztmodern a modern utáni önálló történelmi korszak, avagy a modernitás részeként képzelhető el. A könyvtár számára a posztmodern tartalmilag abban nyilvánul meg, hogy nem lezárt, befejezett minőség és entitás, mint ahogy a társadalmi fejlődés sem az, hanem folyamatos átalakulás, paradigmaváltás, értékpluralizmus, értékrelativizmus. Erre a folyamatos változásra, önkorrekcióra a mai könyvtárügyben is nagy szükség van, hiszen már nem elegendő a betérő olvasók, használók felmerülő szükségleteit kielégíteni, hanem fontos, hogy a tudás- és információátadás monopolhelyzetét elvesztő könyvtárak utána-menjenek azoknak a szükségleteknek, használóknak, amelyek és akik a hagyomá-

nyos könyvtárhasználati spektrumban nem mindig jelennek meg. Olyan komplex információs, „szociális”, kulturális szolgáltatásokat lehet és kell tehát nyújtani, amelyek a szoros értelemben vett könyvtári alapszolgáltatásokat, úgymint helyben olvasást, dokumentumkölcsonzést, tanulást kiegészítik¹⁰. A modern könyvtár dinamikáját tehát a használók és a könyvtárak kölcsönös és állandóan változó viszonyrendszere jelenti. Tágabb szillogizmussal megvilágítva; a modernitás *conditio sine qua non*-ját, a társadalmi diskurzus megteremtésének elégséges feltételét, a tudás, a kultúra tömegessé tétele, könyvtári elérhetősége is segíti teljesülni.

A posztmodern könyvtár mind eszközeiben, mind gazdasági és technológiai feltételrendszerében, mind filozófiájában (módszereiben) új utakon próbálja megteremteni mindezeket. A posztmodernre jellemző „alapfilozófia”, a dekonstrukció (Derrida) „széttöredezett”, térbelileg fragmentált állományprezentációval és építészeti megoldásokkal, „könyvtár-közi” terekkel strukturálva töri meg a modern könyvtár homogén térbeli strukturáltságát.

Ezek után kísérreljük meg összevetni a modern és a posztmodern könyvtár irányultságait¹¹, trendjeit:

● **A fizikai, papíralapú könyvtártól a virtuális könyvtárig.**

Az első és leglátványosabb különbség abban érhető tetten, hogy a modern könyvtárakban homogén terek, hierarchikus weblapok, fizikai dokumentumok és szolgáltatások találhatók. A tisztán papíralapú, fizikai terű könyvtár többé nem alternatíva a modern könyvtár számára. A virtuális könyvtár a hagyományos könyvtár fizikai jelenlétének legnagyobb kihívása, de mégsem a virtuális tér teszi önmagában posztmodernné a könyvtárat, hanem az olvasói könyvtárhasználat reprezentációinak közösségi aktusa a valós és a virtuális tér felől. Sokan a könyvtári polcok kiüresedését emlegetik a virtuális könyvtárral kapcsolatban, szerintem túlságosan is előrehozva változásokat, viszont az is igaz, hogy ma már nem kevés kizárólagosan elektronikus elérésű dokumentum jelenik meg, amelyeknek a szolgáltatását a közkönyvtáraknak, ha amúgy a gyűjtőkörükbe tartozik, meg kell oldani, akár a helyben olvasás akár az elektronikus kölcsönzés biztosításával. A kevésbé radikális jóslat szerint azonban a hagyományos, papíralapú könyvtárak is megmaradnak, főképp azoknak az archív tartalmaknak a közvetítésére, amelyeket még védik a szerzői és szomszédos jogok, és nincs párhuzamos digitális könyves alternatívája a kereskedelemben. Mások szerint elképzelhető egy tisztán virtuális (távolabbi) könyvtári jövő is, minden komponensével és szolgáltatásával. Véleményem szerint azonban sokáig fog még párhuzamosan futni egyes tartalmak papíralapú és virtuális szolgáltatása, és nemcsak az elérhetőség jogi kérdései, de egyes olvasói, könyvekkel kapcsolatos attitűdök berögzültsége miatt is. Azonban problémát okoz az is, hogy olyan mennyiségben jelenik meg az információ, az írott dokumentum (a Bowker-index szerint 2011-ben 1,5 millió cím jelent meg), hogy annak kezelését pusztán a fizikai térben, közkönyvtári szinten már nem lehet fenntartani, legfeljebb a tartalmak erőteljes szűrésével, és a kurrensségnek a selejtezésekkel való fenntartásával¹². Kiszámolták, hogy a Yale Egyetem Könyvtárában 2040-re, ilyen információmennyiség növekedésével, számítógépesítés nélkül, hat-ezer embernek kellene dolgoznia a dokumentumok szolgáltatásához. Fokozta-

tosan tűnik el tehát a papíralapú könyv, de például a CD- és a videoanyagokat hordozó DVD helyett is más, online elérési formák tipikusabbak. Ez erőteljesen meglátszik a közkönyvtárak elektronikus dokumentumainak csökkenő kölcsönzési statisztikáin.

- ② **A hagyományos gyűjteménytől a dokumentumok teremtéséig** jutnak el a könyvtárak. A könyvtár hagyományos, elektronikus és digitális (e-könyv) dokumentumokat tartalmazó gyűjteményező állományai mellé fokozatosan saját digitalizálású állományokig tarthat a fejlődés útja. (Elsősorban helytörténeti témákban lehet hangsúlyos a közkönyvtár digitalizációs szerepe, amint a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének képadatbázisa is bizonyítja.)
- ③ **Az egyéni könyvtárhasználat mellett** hasonló dominanciájú lesz **a közösségi, virtuális és valós térben történő könyvtárhasználat.** A személyes könyvtárhasználat kiteljesedését a személyes könyvtári tér és az ezt kialakító ergonomia támogatja, illetve az online, személyes kapcsolatok a könyvtárakkal. A hagyományos olvasóterek, a könyvtári szolgáltatások és szükségletek „személyre szabottak”, az egyéni könyvtárhasználati motivációkat támogatják. Ezeket a funkciókat a web-alapú könyvtár is képes nyújtani, kivéve a fizikai jelenléthez szükséges könyvtári környezetet. A közösségben gondolkodó könyvtár-filozófia könyvtári közösségi terekben, szolgáltatásokban, eseményekben valósul meg, mind a fizikai tereket, mind a virtuális tereket tekintve. Előadások, felolvasóestek, konferenciák, kiállítások, tanulószobák, mind-mind a posztmodern könyvtár új térbeli adottságait kihasználva szerveződnek, és a biblioplázáknak is tipikus jellemzői.

Foglaljuk össze a modern és a posztmodern könyvtár jellegzetességeit!

A **modernitás** könyvtára a jóléti társadalom, a kulturális közjólét, a közművelődés paradigmája mentén, az ismeretek, „az értékek” **individuális átadásának** „tárgyszavával” írható le, amelynek fókuszában a gyűjtemény(ezés), archiválás és a személyes könyvtárhasználat, önművelés, nevelés, közművelődés filozófiája áll. A **posztmodern** könyvtár kulcsszava a „**tudás**”, **informálódás** és az információs javak termelése, létrehozása, megosztása, a könyvtári **közösségi tér** és a virtuális közösségi tér (social network) számára. A posztmodern könyvtár már részben virtuális valóságú, az olvasók egyéni felhasználói profilokat alakíthatnak ki a regisztrációkor a könyvtár honlapján, ahol igénybe vehetnek különböző szolgáltatásokat, adatbázisokat, hosszabbítást, előjegyzést, kommentelést, csetelést stb. **A posztmodern könyvtár társadalmi környezete az információs társadalom, gazdasági környezete a munkaalapú tőkés társadalom (globalizáció), internetes környezete a web2.0.**

A posztmodern könyvtár elnevezése mellé sokszor odaillesztik, hogy tudásközpont, tudásház, tudástár stb. Ez az elnevezés az élethosszig tartó tanulásra adott könyvtári válasz kifejezésre jutása. **Ahogy a totalitarizmusokban az ideológiai neveléssel átítatott népművelés, közművelődés volt a könyvtári állomány és szolgáltatásszervezés, a könyvtárba járás egyik legfőbb eleme, úgy a tudástársadalom korában a képzés jelenti a fő könyvtárhasználati motivációt.** Fontos módszertani kérdés, hogy posztmodern korunkban, a részben vagy egészében virtuális könyvtárban van-e perspektívája a közművelődésnek, vagy csak tartalmak

„mechanikus” megosztása, hozzáférhetővé tétele történik? A dialektikus személet azt sugallja, hogy egy új jelenségben – még ha visszaeséseket is mutat bizonyos elemeiben a korábbiakhoz képest, de előrelépést a technológiai aspektusban – megszüntetve-megőrizve, megújítva benne kell maradnia a régi értékeknek is. Így a részben virtuális tudástár, a posztmodern könyvtár sem mondhat le az igényes szórakoztatás, a művelődés, az önművelés egyéni indíttatású motivációiról a könyvtáros által ajánlott tartalmakon keresztül. Mindez azt jelenti, hogy az ember a termeléshez, munkához szükséges konkrét információk elsajátításától, a tanulástól függetlenül is olvas, művelődik. Sőt, egy kulturálisan és gazdaságilag valóban szabad és gazdag társadalom könyvtári paradigmája szerint az „igazi” könyvtárhasználat akkor kezdődik, amikor az ember független lesz saját anyagi fenntartásának kényszerétől. Úgy gondolom, hogy a **posztmodern könyvtár esetében a társadalmi diskurzus számára elsősorban a szaktudás elsajátításának az élethosszig tartó tanulás számára jelenik meg, így a tanulás lehet az út a közművelődéshez.** Manapság azonban egyre szűkülnek a közművelődés anyagi fenntarthatóságának, esztétikai megalapozottságának, társadalmi lehetőségeinek, szükségleteinek és nemegyszer igényeinek körei, és a könyvtár (információs) versenyképességét, érték-alapúságát is számos piaci szolgáltató, szolgáltatás képes kikezdeni. Elég, ha csak az e-bookokra vagy a digitalizációra gondolunk. A posztmodern és a modern könyvtári dichotómia szélső értéke a tisztán fizikai, papíralapú könyvtártól a tisztán virtuális, webes alapú könyvtárig határolja be e két könyvtári paradigmát. Módszertanilag a modern könyvtár a „paternalisztikus”, ideológiai célzatú neveléstől az ismeretnek, az információnak a lehető legszélesebb megosztásáig, szolgáltatásáig, az olvasótól a használóig tartó útján válik posztmodernné. Fontos, ma még nem kellőképpen kidolgozott módszertani kérdés az, hogyan lehet az új típusú virtuális tartalmakat a közművelődés számára, az ideológia mellőzésével felhasználni a közkönyvtárakban. Erre meggyőződésem szerint azért is van szükség, mert hiába van digitális elérhetőségű hatalmas kulturális választék, ha nem „nevelődik” ki értő közönség, akkor a piaci manipuláció a kultúra területén is elkerülhetetlen. Ma a kulturális szükségleteket egyre kevésbé a társadalom intézményrendszerei, közszolgáltatásai, így a könyvtár, iskola stb. határozzák meg, hanem a piaci elosztás dominanciája növekszik a könyvtár finanszírozás tekintetében is. Mégis létezhet olyan könyvtári modell, többek között a bibliopláza is ilyen, ahol összehétközthetnek bizonyos modern és posztmodern könyvtárhasználati ellentétek.

Társadalmi térhasználat (a bevásárlóközpontokban)

Minden valószínűség szerint a globalizációnak, globalizációs folyamatoknak „elévülhetetlen érdemei” vannak abban, hogy az emberiség számára a sokáig „térvaktságban” szenvedő társadalom- és történettudomány, a társadalomtörténet „felfedezte” a lokális társadalmi teret. Így a mindennapi élet strukturális felépítése¹³ új dimenzióként „kiegészült” a személyek (társadalmi) térhasználatának, (történeti) sajátosságainak kutatásával. A társadalom tagjainak és különböző rétegeinek, osztályainak, csoportjainak adott korszakban vizsgált térhasználati sajátosságai új, analitikus szempontokat adott a kutatásoknak. „*A jelenlegi kulturális-társadalmi folyamatok által létrehozott radikális változásokat éppúgy, mint a társadalmak kul-*

turálisan rögzített önértelmezésében, szemantikájában bekövetkezett elmozdulásokat több társadalomkutató (antropológus, szociológus, geográfus) mindinkább a térhez fűződő viszony átalakulásán keresztül próbálja megragadni.”¹⁴ Ehhez azt tehetjük hozzá, hogy a könyvtártudomány szociológiai aspektusai is a térhez, a könyvtári valós és virtuális térhez fűződő viszony vizsgálatán és az ebből leszűrhető hipotézis-alkotásokon keresztül adhatnak szempontokat a (poszt)modern könyvtári modellek, így a bibliopláza modelljének kidolgozásához. Ebbe a diskurzusba tartozik a könyvtár mint „harmadik tér”¹⁵ típusú narratíva is.

A következőkben **szetném röviden felvázolni azokat a sajátosságokat, amelyek a plázát és a biblioplázát rokoníthatják.**

Manapság sok kritika éri a bevásárlóközpontokat, magát a konzumizmust, a fogyasztói társadalmat, sok esetben joggal. Ugyanakkor kulturális értelemben a „fogyasztás” e fogalom „pozitív” jelentését adja. A minél több és színvonalasabb kulturális szükséglet felkeltése és kielégítése a modern (köz) könyvtár conditio sine qua nonja. Részben a könyvtári kulturális fogyasztásban teljesedik ki a kulturális közjólét. A posztmodern könyvtár számára ma döntő feladat és kihívás, hogy miként képes szolgáltatásainak spektrumát versenyképesen növelni az új szükségletek kielégítése felé, hogyan tud versenyképes maradni piaci környezetben. Ezen új könyvtári szükségletek egyik fontos területe a könyvtári térhasználatban rejlő lehetőségek kiaknázása.

A plázákat bevonva e diskurzusba, kiemelhetjük, hogy a zárt terű bevásárlóközpontok, vagyis közismertebb nevükön, plázák már korán felkeltették a társadalomtudományi kutatással foglalkozók figyelmét. A pláza a szó szoros és átvitt értelmében is tág teret nyújt a közösségi, társas megnyilvánulások és a társadalomtudományi kutatások számára¹⁶. Ebből a széles skálából most Uzelli 1995-ös plázakutatásából idéznék néhány megállapítást. Érdemes a kutatás szempontjait és eredményeit rögtön explicite egy biblioplázára, könyvtárra vetítve értelmezni.

Kontextuális plázakutatások

16 tétel, ötfokozatú Likert-skálával dolgozó kérdőív szempontjai:

1. rendezettség / rendezetlenség
2. kompaktság / szétszórtság
3. szellősség / áporodottság
4. jó / rossz megvilágítás
5. csendes / zajos
6. tágas és nyitott / zárt
7. pihentető / stresszelő
8. biztonságos / nem biztonságos
9. biztonsági személyzet ébersége
10. kellemes / kellemetlen színhelye a barátokkal való találkozásnak
11. barátságos / barátságtalan légkör
12. a boltok minősége
13. a boltok kínálata
14. a boltok árszínvonala
15. megfelelő / nem megfelelő megközelíthetőség
16. parkolási lehetőség

E kategóriákat a biblioplázákra vonatkoztatva, értékelve megállapíthatjuk, hogy a könyvtár hagyományos, társas, ergonómiai, elhelyezkedési és szociális szerepe felértékelődik. Külön ki kell emelni a közlekedési aspektust, hiszen ma már a könyvtártervezésnek a várostervezés szerves részeként kiemelt szempontként kell kezelni a megközelíthetőség közösségi és egyéni eléréseit, frekvenciált útvonalait. A korábbi könyvtár-építészeti hagyományok következtében még ma is sok könyvtár „rossz” helyen van, ami a megközelíthetőséget illeti. Újabban az intézményi „épület-összevonások” jegyében a helyi közkönyvtárak szolgáltatóházakba vagy más önkormányzati fenntartású épületegyüttesekbe „tömörülnek”. A magam részéről, külföldi tapasztalatokat meghonosítva – jómagam Dániában láttam ilyet – már „várom” azt az innovációt, amikor Magyarországon is egy plázában nyit ki egy közkönyvtár¹⁷. Más kérdés, hogy bibliopláza a plázában elsősorban azért „aggályos”, mert a plázák félnyilvános, vagy pszeudo-közterek, hiszen magántulajdonban állnak, így a tér filozófiája felől közelítve, alapeszményeiben mond ellent a közkönyvtár és természetesen a bibliopláza lényegének is!

Plázák igénybevételének használói preferenciái: vásárlás 71 százalék, étkezés/ivás 21 százalék, barátokkal való találkozás 12 százalék, pihenés 21 százalék, cselengés, „lógás” 13 százalék.

Kutatásainak következtetése az volt, hogy a pláza nem tekinthető pusztán üzletek egy térben lévő halmazának, mivel társas és egyéb pszichológiai igények széles skáláját elégíti ki.

A biblioplázákra „alkalmazva” ezeknek a kutatásoknak az eredményeit, megállapíthatjuk, hogy ha a könyvtár térbeli, építészeti adottságai lehetővé teszik, akkor a könyvtárhasználó számára is felértékelődhetnek a nem szorosan könyvtári szolgáltatásokhoz kapcsolódó terek, funkciók és lehetőségek. Az ebből fakadó szűkségek megtalálása és ezek kiaknázása egyre fontosabbá válik. A bibliopláza gondolata abból indult ki, hogy egy kulturális fogyasztást kielégítő, kulturális szolgáltatásokat kumuláló nagyvárosi könyvtárban hogyan használhatóak a plázák térhasználatának tapasztalatai. Miközben építészeti és szervezeti adottságait tekintve egyrészt megőrzi a modern könyvtár hagyományos alapértékeit, másrészt sikerrel adaptálhatja a posztmodern könyvtár közösségi térhasználatában rejlő funkciókat.

FSZEK „bibliopláza”

Ennek a modellnek a megvalósítására ideális helyszínül szolgál a **Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára**. A város központjában, a Palotanegyedben helyezkedik el, iskolák, egyetemek, közintézmények közelében. Könnyen megközelíthető tömegközlekedéssel. Kulturált, biztonságos tartózkodást, sokféle szolgáltatást kínál egyidőben csaknem minden korosztálynak. Vonzáskörzetében a leghosszabb nyitva tartással rendelkező közintézmény. A bibliopláza ötletét tehát elsősorban ebben a könyvtárban megtapasztalt használói szokások, könyvtári szolgáltatások szerveződése, az olvasók sajátos térhasználatát, az ezekből adódó könyvtári többletfunkcióknak a szerepe adta. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtárának 2000-es, majd 2001-es, kétütemű felújítása,

bővítése három épületrész építészeti összekapcsolásával, már építészeti is kifejezte a hagyomány és a (poszt)modernség megszüntetve megőrzött egységét. A könyvtár 2001-es megnyitásával – nyugodtan mondhatjuk – új szakasza, méltón indított új évezrede kezdődött a magyar könyvtárügynek. A Központi Könyvtár megnyitása szerencsés történelmi csillagzat alatt és társadalmi környezetben történt, amelyben ideálisan kapcsolódtak egybe az olvasók elvárt szükségletei a könyvtár tervezői által elgondolt szolgáltatáskultúra szerkezetével és stratégiájával. A Központi Könyvtár tervezési folyamatában már manifesztálódtak azok a követelmények, amelyek egy korszerű nagyvárosi könyvtár strukturális és kulturális elemeit magukba foglalták, s egy sikeres, nem csak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárra kiterjeszhető könyvtármodell elgondolását tették lehetővé. Lássuk ennek a modellnek a fő elemeit!

A 2000-es évek elejétől felfutó egyetemi képzések számbelileg még soha nem látott mértékben igényelték a korszerű, modern könyvtári ellátás meglétét. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Központi Könyvtára sikerét jól példázza a beiratkozott olvasók számának növekedése. Az első csonka év 15 000-es olvasói tábora 2004-re 71 703-ra nőtt. A kikölcsönzött dokumentumok száma ugyanebben az időszakban 143 525 egységről 1 265 922-re emelkedett, és az azóta eltelt mintegy 12 év alatt is nagyjából az évi egymillió kikölcsönzött egység és az éves 70 ezres beiratkozó olvasói szám jellemző a központi könyvtárra. 2003. január 6-án egyetlen nap több mint 7000-en léptek a könyvtár területére, ezzel vélhetően magyarországi könyvtárhasználati csúcs dőlt meg. A könyvtári szolgáltatások alulról strukturálódva, a „kétfedeles könyvtár”, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban még a '80-as évek küszöbén kitalált és bevezetett innováció „családi fedelével” induló böngészdétől, a médiatáron, gyermekkönyvtáron, a szabadpolcos könyvkiválasztó téren keresztül egészen a szaktájékoztatásig és az olvasótermekig, különgyűjteményekig specializálják, „szűrrik” az olvasókat, mind szükségleteik, mind a „könyvtár-közi” térhasználat sajátosságai szerint. Tehát egyszerre érhetők tetten a hagyományosan modern könyvtári funkciók és a térhasználat során reprezentált egyéb társas, kulturális funkciók. A könyvtár valóságos városi köztérre, harmadik térré alakult a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat megtartva, ahova nagyon sokan betérnek a szorosan értelmezett könyvtárhasználattól eltérő szándékkal is, akár egy kávéra, egy beszélgetésre a könyvtár átriumába, akár egy kiállítás-megnyitóra, akár egy felolvasóestre vagy koncertre. Gyakorta jönnek egész osztályok könyvtárlátogatásra. Ezek az alkalmak és körülmények felkelthetik a látogatókban az igényt, és elindíthatják a szándékot egy-egy hagyományosabb könyvtári szolgáltatás igénybevételére. Például kikölcsönöznék a hallott zenét, elolvasnák a kiállított vagy az előadás témájához kapcsolódó könyvet, ha sok a szabadidejük (pl. munkanélküliek vagy szünidős diákok), akkor szívesen böngésznének a folyóiratokban, szükségük lehet egy másolatra, internetre.

Nem szabad ugyanis felednünk, hogy a könyvtárba betérők nagyon különböző szinten és viszonyban állnak a könyvtárral: az ingyenes lehetőségeket, a meleget, a csak kulturált, nyugalmas teret, társaságot vagy konkrét programot keresőktől, a valós és a virtuális könyvtárban is jól tájékozódó, tudatos használókig terjednek. A különböző rétegek mindig újratemelődnek és bevonhatók a könyvtár hatáskörébe, elindíthatók a művelődés útján. És akkor még nem említettem azokat, akik ma is távol és kívül maradnak a könyvtárakon. Mindegyikük esetében feladata van a közkönyvtárnak.

Mint említettem, a posztmodern könyvtár egyik sajátossága, hogy nemcsak a fizikai térben létezik, hanem a virtuális térben is. E tekintetben is további fejlesztésekre került és kerül sor, a használók számára egyes könyvtári funkciók távolról is elérhetők. A hosszabbítás és az előjegyzés webes lehetősége mellett fejlesztések zajlanak egyes távszolgáltatások online fizetésére. Az olvasók saját olvasójegyük adataival regisztrálhatnak a könyvtár portálján, amivel lehetőségük van az adatbázisok távelérésre, a fórum használatára, véleménynyilvánításra, illetve események kommentálására. Mindezt nemcsak a Fővárosi Szabó Ervin-tagság regisztrációja felől tehetik meg, hanem a Facebook közösségi portálról bejelentkezve is. Mindez bizonyítja, hogy a posztmodern könyvtárban nemcsak mint individuum van jelen az olvasó, hanem közösség tagjaként is. Tehát a bibliopláza egy olyan könyvtári modell, amely építészeti és szervezeti adottságait tekintve megőrzi a modern könyvtár hagyományos alapértékeit, ugyanakkor sikerrel adaptálhatja a posztmodern könyvtár közösségi térhasználatában rejlő funkciókat.

Abban a szerencsés helyzetben voltunk és vagyunk, hogy a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, amely hagyományosan a szociológia országos gyűjtőkörű szakkönyvtára is, több kutatásban is vizsgálta, illetve e kutatásokkal alátámasztotta, hogy a „bibliopláza-modell” a gyakorlatban is pozitív visszajelzést kapott a használóktól. *„Könyvtárunk 2004-ben részt vett abban a felmérés-sorozatban, melynek célja a könyvtártípusonként standardizálható teljesítménymutatók kidolgozása, valamint az olvasói igények és használói elégedettség könyvtárankénti összehasonlítása volt. A vizsgálatban több megyei, egyetemi és országos könyvtár vett részt. A vizsgálat 2004 februárjában zajlott és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) egészére kiterjedt. A felvétel alapját a Könyvtári Intézet által megszerkesztett, a projekt legfontosabb célját – a szolgáltatások könyvtár-típusonkénti összehasonlíthatóságát – figyelembe vevő, kötött tartalmú, központi kérdőív adta, melynek csak kisebb mértékű bővítésére volt lehetőségünk. A megkérdezés a Központi Könyvtárban külső kérdezőbiztosokkal, a hálózati tagkönyvtárakban saját dolgozók bevonásával történt, elektronikus rögzítő program alkalmazásával. A Központi Könyvtárban 1206, a tagkönyvtárakban 1310, azaz összesen több mint 2500 kérdőív felvételére került sor.”*¹⁸

E 2004-ben lefolytatott kutatásában visszaköszönnek az említett kontextuális plázakutatások egyes szempontjai. Ebből a kutatásból idéznék néhány megállapítást. A megkérdezettek 86 százaléka teljesen elégedett volt a központi könyvtár belső tereivel; a könyvtár külső állapotát a megkérdezettek 90 százaléka minősítette kiválóan. A könyvtár belső tereinek elrendezésével a megkérdezettek mintegy 60 százalék volt teljesen elégedett, ez magas számnak mondható, hiszen arra a következtetésre juthatunk, hogy a kérdezettek többsége többé-kevésbé elégedett a terek elrendezésével. A válaszadók 71,9 százaléka kiválóan minősíti a könyvtárosok segítőkészségét, amely azt bizonyítja, hogy a személyes, „face to face” olvasó–könyvtáros viszony és kontaktus a posztmodern biblioplázában is fontos szempont marad az információkéréseknél, tájékozódásnál. A kutatás végső konklúziójaként megállapítható, hogy a használók 56 százaléka maradéktalanul elégedett volt az intézménnyel. A közepesen elégedettek aránya négy százalék alatt volt, ami igen pozitív eredménynek minősül.

A 2004-es kutatás eredményeit összevetendő, 2009-ben a könyvtár megismételte a kutatást, immár a Gallup Intézet közreműködésével. A Központi Könyvtár-

ra vonatkoztatott adatok szerint a megkérdezettek kimagaslóan elégedettek voltak a könyvtárosok segítőkészségével és jártasságával, a tájékoztatással, a könyvtár külső és belső körülményeivel, valamint a nyitva tartással. Nagyon fontos eredménye a kutatásnak, hogy a megkérdezett olvasók 60 százaléka rendszeres használónak minősül. A rendszeres olvasók 60 százaléka 30 évnél fiatalabb, és a rendszeres használók ugyancsak 60 százaléka felsőoktatásban tanuló. Az is érdekes tapasztalat, hogy minél hűségesebb egy olvasó (minél rendszeresebb könyvtárba járó), annál elégedettebb is. A kutatás másik fontos eleme, hogy komoly igény jelentkezett a távhasználat fejlesztésére. A feljebb említett online szolgáltatások fejlesztése megkezdődött, hogy ezzel is bővüljön a bibliopláza gyakorlata a virtuális, webes tér felé.

A jövő útja tehát, véleményem szerint, a fizikai és virtuális könyvtárhasználat dialektikus egységében modellezhető a bibliopláza számára is. Egyre többféle szolgáltatást és funkciót kell elérhetővé tenni a virtuális felhasználó számára is, de a cybertér fontossága mellett a fizikai, reális térben zajló könyvtárhasználati aktusok, a könyvtáros személyisége – az esetleges tévedéseivel is – még mindig kiemelkedő emberi szempont lehet. **Nem állítom, hogy a bibliopláza az egyetlen megoldás a kor könyvtári kihívásaira, de bizonyára az egyik járható út lehet,** és mivel e könyvtár a tér közösségi emancipációján keresztül működik, fontos lenne, hogy a pénzügyi világválság remélhető mielőbbi lezárásával kibontakozhassanak a fönntarthatóságnak azok az új csatornái, amelyek képesek finanszírozni a könyvtár irányában megnövekedett térigény infrastrukturális költségeit. Kívánom Győr könyvszerető közösségének, hogy megvalósuljon a Galgóczi Erzsébet Könyvtár 500 milliós fejlesztési projektje, és egy győri „bibliopláza” szolgálja az itteni polgárok kulturális és közösségi szükségleteit!

JEGYZETEK

- 1 Vö. György Péter: Az eltörölt hely – a Múzeum. Budapest, Magvető, 2003.
- 2 Az adornói „negatív dialektika” a szintézisre törekvés esztétikai-filozófiai mozzanataiban a totalitarizmus apológiáját látja csupán. A megszüntetve-megőrzésig nem jut el. Sajnálatosan ebből az aspektusból bírálva ítéli el, „érti félre” írásaiban Bartók késői műveit, a „hamis” tonalitásnak mint szintézisnek a félremagyarázásával.
- 3 Marshall McLuhan: A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejöttje. (Ford.: Kristó Nagy István) Budapest, Trezor, 2001.
- 4 Jürgen Habermas: Filozófiai diskurzus a modernségről. Tizenkét előadás. (Ford.: Nyizsnyánszky Ferenc, Zoltai Dénes) Budapest, Helikon, 1998.
- 5 A „modernitás ingájának” tézisét Heller Ágnes és Fehér Ferenc filozófusoktól kölcsönöztem, szerintük a modernitás a szabad piaci liberalizmus és az etatista, diktatórikus állammodellekig ingamozgással halad a modernitás e két szélső értéke között.
- 6 Fáy Zoltán Rozsdaövezet című, 2012 szeptember 12-én a Magyar Nemzetben megjelent írása kifejezetten egyfajta „negatív dialektikával” szelektálva ignorálja a szocializmus könyvtárügyét, „jó” példát mutatva arra, hogy miként nem szabad megközelíteni a jelenkor könyvtári kérdéseit.

- 7 A jóléti és a munkaalapú társadalom ebbéli összevetése némiképp félreérthető is lehet. Azt sugallhatja, hogy a jóléti társadalomban alapvetően „fogyasztunk”, a munkaalapúban „dolgozunk”. Nos, ez igaz is, de árúbőség és igazi fogyasztói társadalom elsősorban a munkaalapú társadalomban van, hiszen a javakat meg kell termelni! Míg a jóléti rezsimek jó pár változatában a „hiánygazdaság”, de annak (legalább) „igazságos” elosztása jellemző.
- 8 Almási Miklós felosztását használva – és a magyar sajátosságokra kiegészítve – a mai művészet univerzuma a következő: klasszikus, avantgárd, (modern művészet), populáris kultúra, népi kultúra.
- 9 Horváth Sándor Domonkos: Münchenhausen paripája, avagy a közkönyvtárügy fejlődési lehetőségei. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2012. 9. sz.
- 10 Érdekes diskurzus zajlott a Katalisten Horváth Sándor Domonkos felvetésével, hogy lehet-e, kell-e például az olyan jellegű kezdeményezésekre rácsatlakoztatni a magyar közkönyvtárügyet és infrastruktúrát, mint az állami mobilszolgáltató tenderének kiírása, pontosabban a könyvtár mint értékesítési pont figyelembevétele, valamint a közigazgatással milyen együttműködés alakítható ki.
- 11 Ennek alapját Roger E. Levien Confrontating the future című, ALA-kiadványaként megjelenő tanulmányára építem.
- 12 Tapasztalataim szerint azonban a magyar közkönyvtárak gyarapítási lehetőségei már önmagukban komoly, természetes és kényszerű szűrést jelentenek a beszerzés felől. A kurrenségre való törekvés csak ott lehet „elégészes” szolgáltatási szint, ahol kellő számban jelennek meg régebbi könyvek újabb kiadásai, illetve mindig van elég forrás új könyvekkel reprezentálni a kulturális szükségletek spektrumát. A régi „porosodási” vita tehát ismét előkerült a posztmodern könyvtári kontextusban, azonban éppen itt kapcsolódik össze a könyvtárak fenntarthatóságának globális problémája az állományalakítás lokális kérdéseivel: ha nincs elegendő forrás az újdonságok gyűjtésére, akkor a selejtezés „parttalanná” válik, szó szerint kiüresítve a gyűjteményeket.
- 13 Ennek szemantikus felosztására Heller Ágnes mindennapi életet marxista szemlélettel vizsgáló téziseit használom. Magánvaló nembeli objektivációk: mindennapi nyelv, szokások, eszközhasználat, a tágabb értelemben vett kultúra fogalma. Magáértvaló nembeli objektivációk: erkölcs, vallás, filozófia, művészet (a szűkebb értelemben vett kultúra fogalma). Mindez kiegészül az „álom” belső, tudatalatti szférájával, ahogy a szerző a nemrég megjelent Az álom filozófiája című (Budapest, Múlt és Jövő Kiadó, 2011.) könyvében megállapítja, valamint érdemes még hozzátenni, külső tényezőként az egyén és társadalom (mindennapi) életének keretét adó társadalmi térhasználat sajátosságait.
- 14 Szíjártó Zsolt: A hely hatalma. Lokális szcénák – globális folyamatok. Budapest, Gondolat, 2008.
- 15 Ray Oldenburg „harmadik hely” elméletét, az otthon, munkahely, illetve a kikapcsolódás szintereként a könyvtári nyilvánosságra is értelmezhetjük.
- 16 Részletesebben: Pláza, ifjúság, életmód. (Szerk. Demetrovics Zsolt, Paksi Borbála, Dúli Andrea) Budapest, L'Harmattan, 2009.
- 17 Ez meg is történt. A Népszabadság 2012. december 5-i híradása szerint Egerben, az Agria Park bevásárlóközpontban nyílik meg a Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár fiókkönyvtáraként hazánk első plázakönyvtára. *(Az újonnan megnyílt könyvtárat a 3K 2013. februári számában mutatjuk be. – a szerk.)*
- 18 A részlet a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár felmérésekkel kapcsolatos kutatási jelentéseinek belső anyagából való, amelyet Karbach Erika, a Szociológiai Osztály vezetője készített.